

DEUİFD LI / 2020, ss. 295-317.

SÖZLEŞME ARACI OLARAK DİNSEL VE DİNSEL OLMAYAN YEMİN İFADELERİNE SOSYOLOJİK BAKIŞ*

Abdulkerim YALÇIN**

ÖZ

Bu makalede, sosyal ilişkilerde sözü teyit, sözlü taahhüt ve geleceği ilgilendiren çeşitli hususlarla ilgili ahdetmek düşüncesiyle kullanılan yemin etme eyleminin tanımı, türleri, Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde yemin hususu, yeminin din sosyolojisi ile fıkıh ilmi açısından nasıl ele alınabileceği ve hayvan alıp satan veya yetiştiren kimse olarak bilinen cambazların kimliği ile bu kişilerin başvurdukları yeminler ele alınmıştır. Çalışmamızın amacı, bireyler arasındaki iletişimde kullanılan kaynağını ve/veya kutsiyetini dinden alan sözcükler, mekânlar, şahıslar, mabetler, değerler ve sembollerden oluşan dinsel yeminleri ile kaynağını ve/veya kutsiyetini dinden almayan dinsel olmayan yeminleri, ek olarak yemine niçin gerek duyulduğu, hangi durumda yemin eyleminin bağlayıcı olduğunu/olmadığını sosyolojik bir perspektifle incelemektir. Bu çerçevede, Iğdır'da hayvan ticareti yapan cambazlar hedef kitle olarak belirlenmiş, çalışmada mülakat ve gözlem teknikleri kullanılmış ve veriler Weber'in "anlamacı" ve "yorumcu" metodolojisi ile değerlendirilmiştir. Çalışmamızın, konusu itibarıyla, Türkiye'de bir ilk alan çalışması oluşu münasebetiyle din sosyolojisi literatürüne; yemin etme eyleminin dinsel boyutundan dolayı Diyanet İşleri Başkanlığı'na ve kamuda yemin merasimleri düzenlendiği için kamusal görev icra eden kurum ve şahıslara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Yemin, Dinsel Yeminler, Dinsel Olmayan Yeminler, Cambaz

* Bu çalışma, Yrd. Doç. Dr. İsa Kuyucuoğlu danışmanlığında, 2016 tarihinde tamamladığımız "Sözleşme Aracı Olarak Yeminin Ticarete Kullanımı" başlıklı Yüksek Lisans Tezi esas alınarak hazırlanmıştır: (This study is based on the Master's Thesis titled "The Use of Oath as a Contract Tool in Trade" which was completed by me under the supervision of Asst. Prof Dr. İsa Kuyucuoğlu in 2016.)

** Bayraklı İlçe Milli Eğitim Şube Müdürü, İzmir, abdulkerimyalcin76@hotmail.com, ORCID ID: [https:// orcid.org/0000-0003-0278-7559](https://orcid.org/0000-0003-0278-7559)

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 22/03/2020

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 10/05/2020

SOCIOLOGICAL OVERVIEW OF RELIGIOUS AND NON- RELIGIOUS OATH EXPRESSIONS AS CONTRACTING MEANS

ABSTRACT

In this article, the definition and types of oath, which is used in social relations with the idea of confirming the word, verbal commitment and misconception about various issues related to the future, the subject of the oath in the Quran and the hadiths, how the oath can be handled in terms of the sociology of religion and fiqh. and the identity of the cambazs (traders), i.e. people known as those who buy, sell or raise animals, and the vows these individuals resort to are examined. The purpose of our study is the religious vows that take the source and / or its sacredness used in communication between individuals, and the non-religious vows that take its origin and / or sacredness from religion, and in what case it is necessary to feed it, to examine whether the action is binding / not from a sociological perspective. In this framework, the cambazs who traded animals in Iğdır were identified as the target mass, interview and observation techniques were used in the study, and the data were evaluated by Weber's "semantic" and "commentator" methodology. Our study, as subject, an initial field study literature composed to mark the sociology of religion in Turkey; It is believed that it will contribute to the Presidency of Religious Affairs due to the religious aspect of the oath action and to the institutions and individuals performing public duties since the oath ceremonies are organized in the public.

Keywords: Religion Sociology, Oath, Religious Oaths, Non-Religious Oaths, Cambaz.

Giriş

İnsanların kendileriyle ve diğerleriyle olan iletişimlerinde yemine başvurdukları bilinen bir gerçekliktir. Yemin etme eylemi, toplumun en küçük birimi olan aile ortamından, mahalledeki arkadaşlık ortamına; köy kahvehanelerinden kentsel mekânlara, okuldaki öğretmenlerden, diğer kurumlardaki çeşitli meslek mensuplarına; milletvekillerinden cumhurbaşkanlarına kadar pek çok kişinin ve meslek grubunun, bir şekilde, kullandığı bir kavram olarak öne çıkmaktadır.

Ülkemizde cumhurbaşkanı ve milletvekili makamlarına seçilen şahısların Büyük Türk Milleti ve tarih huzurunda “namus” ve “şeref” üzerine yemin ettikleri bilinmektedir. Başka ülkelerde de Ülkemizde olduğu gibi kamu görevlileri ile sivil insanların çeşitli sebeplerle yemin eylemine başvurduklarını kitle iletişim araçları ve medya aracılığı ile görebilmekteyiz. Bu duruma, ABD başkanlarının İncil’e el basarak yemin

etmeleri, İsrail milletvekillerinin Tevrat'a el basarak yemin etmeleri, İran Meclis'inde Müslüman vekillerin Kur'an üzerine; dini azınlıkların kendi kutsal kitapları üzerine yemin etmeleri örnek olarak gösterilebilir. Tüm bunlar, yeminin sosyal yaşamdaki yerini ve dünyadaki yaygın kullanımını da gözler önüne sermektedir.

Makalenin amacı, yeminin ne olduğu, toplumda kullanılan dinsel ve dinsel olmayan yeminlere niçin gerek duyulduğu, yeminin hangi durumlarda ve hangi hallerde kullanıldığı ve hangi yeminlerin daha bağlayıcı olduğu gibi hususları incelemektir. Yanı sıra insanların kullandığı yemin türlerini ve yemin olgusunun ticari ilişkiler ile diğer sosyal ilişkilerdeki durumunu, gücünü, rolünü ve önemini saptamaktır.

Çalışmamız, konusu itibarıyla, Türkiye'de bir ilk alan çalışması oluşu münasebetiyle din sosyolojisi literatürüne; yemin etme eyleminin dinsel boyutundan dolayı Diyanet İşleri Başkanlığı'na ve kamuda yemin merasimleri düzenlendiği için kamusal görev icra eden kurum ve şahıslara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmamız 2014 yılında Iğdır ilinden hayvan ticareti yapan yaklaşık 300 kişilik bir evrene sahip olan cambazları kapsamaktadır. Örneklem olarak 12 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir.

Cambaz

“Cambaz” kelimesinin etimolojisine baktığımızda Farsça kökenli “can” ve “baz” hecelerinden türemiş olduğunu görürüz. Aslı “*cambaz*” olan bu kelimenin can hecesi “hayat” “baz” hecesi “oynayan” anlamında olduğu için “*cambaz*” kelimesi “canını tehlikeye koyan” kişi manasına gelmektedir.¹ Türk Dil Kurumuna göre cambaz “1. Tel, at, bisiklet, ip vb. üzerinde dengeye dayanan, tehlikeli, heyecan verici gösteriler yapan kimse, akrobat. 2. At alıp satan veya yetiştiren kimse. 3. Usta, becerikli kimse. 4. Kurnaz, hileci, hilekâr.”² anlamlarında kullanılmaktadır.

Araştırmamıza konu olan cambaz ise, az önce sözünü ettiğimiz hayvan alım satım işiyle uğraşan ve geçimini bu işten sağlayan kişidir. Bizim tanımımız Türk Dil Kurumu'nun ikinci maddede yer alan tanımıyla örtüşmektedir. Bu mesleği icra etme işine, yörede (Iğdır'da), cambazlık

¹ Türkçe Etimolojik Sözlük, ‘cambaz nedir?’ (Erişim 28 Ocak 2019).

² Türk Dil Kurumu (TDK), ‘Cambaz’ (Erişim 15 Nisan 2015).

denir. Bahse konu bu uğraş, çoğunlukla babadan oğula geçen bir aile mesleği olmanın yanında, yerleşik istihdamın dışında kalan informel ekonomik bir uğraş olarak ele alınabilir.

Nazarımızı cambazların kimliğine çevirdiğimizde bölgesel veya yerel (lokal) çapta faaliyet gösteren cambazların yanı sıra, Ülke çapında faaliyet gösteren cambazların olduğu görülecektir. Ticari uğraşlarından dolayı farklı insanlarla etkileşim içinde olmalarından kaynaklı kültürel düzeyleri, görece, yüksek olan cambazların çok önemli iki özelliği bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ikna kabiliyetleri, diğeri ise kıymet (değer) biçmedeki maharetleridir. Cambazlar satın alınacak ya da satılacak malın ederini veya değerini çok iyi bilen kişilerdir. Diğer bir deyişle onlar, fiyat belirleyicidirler ve bu yönleriyle hayvan ticaretinin veya “hayvan borsası”nın baş aktörleridirler. Weberci sosyoloji perspektifiyle ele alındığında cambazlar, birer ideal tip olarak da nitelenebilirler. İdeal tip cambaz, alışverişinde son derece rasyonel ve pragmatik bir tavır sergilemektedir. Bu rasyonalite ve pragmatik tutum, muhataplarıyla olan alışverişlerinde onları kazançlı duruma getirmektedir.

Cambazların her zaman kar edeceği bir kaide olmadığı gerçeğinden hareketle bu şahısların riskli işler yaptıklarına da değinmek gerekmektedir. Zira hayvan piyasasının ne şekilde değişeceğiyle ilgili aslında hiçbirisinin herhangi bir garantisi olmamasına rağmen uzun vadeli alım ve satım eylemlerinde bulunmaları dolayısıyla bu kişilerin “ekonomik hayatlarıyla oynayan kişiler” olduklarını söylemek mümkündür.

Din Sosyolojisi-Yemin İlişkisi

Yemin eyleminin sadece fıkıh ilminin konusu olduğu, dolayısıyla din sosyolojisinin araştırma konusu ve ilgi alanına giremeyeceği iddia edilebilir, ancak din sosyolojisi, dini yaşayışı ve dini davranışı incelemektedir. “Dini yaşayışı veya davranışları incelemek demek, dini idrak ve inançların, somut toplumsal gerçek içerisinde nasıl tezahür ettiklerini ve nasıl uygulandıklarını; çoğu zaman farkında olmasalar bile, insanların hayat ve ilişkilerini nasıl biçimlendirdiğini tespit etmek demektir.”³ Bu nedenle, yemin etme eyleminin din sosyolojisi ile olan ilgisine ve fıkıh ile din sosyolojisinin konuya yaklaşımına kısaca açıklık

³ Bünyamin Solmaz - İhsan Çapçuoğlu, *Din Sosyolojisi Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, Konya: Sentez Yayınları, 2006, 38

getirmek istiyoruz.

Çoğunlukla birden fazla kişi arasında gerçekleşiyor olması, kaynağını geleneklerin yanında, Türkiye özelinde, dini referans kaynaklarından olan Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerden alması ve sosyolojik olarak toplumsal etkileşim ortamında "sürekli yinelenen bir eylem olması"ndan dolayı yemin etme eylemi din sosyolojisi kapsamında değerlendirilmiştir.

Fıkıh ilmi ile uğraşan fakih, dini kaide ve kuralların nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde yoğunlaşarak Kur'an ve Sünnet gibi asli kaynaklardan kıyas yoluyla hüküm çıkarırken; "Sosyolog, ancak belli toplumların özel tecrübelerini tahlil ederek anlaşılabilen belli bir inançlar ve pratikler manzumesini irdelemeye çalışır.⁴ Diğer bir ifadeyle sosyolog olanla ilgilenir. Yanı sıra "Sosyolog, özünde sosyal davranışın her zaman aynı kalan yinelenmeleri üzerinde durur, onları inceler."⁵ Buradan hareketle yemin, sosyal ilişkilerde yinelenen ve yaygın olarak kullanılan bir davranış veya eylem olarak görüldüğünden ve referanslarını, daha çok dinden ve geleneklerden aldığından din sosyolojisi kapsamında değerlendirilmiştir. Diğer bir deyişle, çoğunlukla birden fazla kişi arasında gerçekleşiyor olması, kaynağını geleneklerin yanında, Türkiye özelinde, dini referans kaynaklarından olan Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerden alması ve sosyolojik olarak toplumsal etkileşim ortamında "sürekli yinelenen bir eylem olması"ndan dolayı yemin etme eylemi din sosyolojisi kapsamında değerlendirilmiştir.

Son tahlilde, yemin hususu sosyal yaşamda başvurulan bir davranış kalıbı olmanın yanı sıra yinelenen bir olgu olduğu için din sosyolojisinin; Kur'an'da ve Hadislerde geçtiği için de fıkıh ilminin ilgi alanına giren bir konu olarak değerlendirilmiştir.

Yöntem

Weber "*bir sosyal eylemin yorumlanabilmesinin bireysel aktörlerin niyetinin anlaşılmasına bağlı olduğunu*"⁶ ileri sürmüştür. Weber'in bu anlayışı, her şeyde toplumu gören, her şeyin temelini toplum olduğunu öne süren yapısal

⁴ Solmaz-Çapçioğlu, *Din Sosyolojisi Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, 44-45

⁵ Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir*, trc. Nilgün Çelebi, Ankara: Atilla Kitabevi, 1996, 4

⁶ Solmaz-Çapçioğlu, *Din Sosyolojisi Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, 87.

işlevselci bakış açısının aksine, bireyi ve bireyin iradesini ön plana çıkaran bir perspektife sahiptir. Bu bakış açısı aynı zamanda din sosyolojisi alanında önemli bir yer tutan fenomenoloji kavramıyla da ilintilidir.

“Fenomenologlar ‘sosyal dünya’ya, görelî, kişiden kişiye değişen kalıplar içinde bakarlar. Onlara göre sosyal dünya izafiyetlerle doludur. Dünyaya, baktığınız pencereye göre olayları yorumlama biçimimiz de değişir... Dolayısıyla bütün insan bilgileri görelîdir, izafîdir... Bu yorumlama ve iletişimin anahtarı dildir ve kendi toplumumuzun genel kabullerini/sağduyusal bilgilerini sosyalleşme aracılığıyla öğreniriz. ...”⁷

Birey, içinde doğup büyüdüğü toplumun kültürünü sosyalizasyon süreci içinde öğrenmektedir. Böylece kültür nesilden nesile taşınır. Kültürün devamı konusunda Schutz’un önemli tespitleri vardır. O, kültürün devamlılığını sosyal düzen bağlamında üç temel unsura bağlamıştır. Söz konusu unsurlar sağduyu bilgisi, tipleştirmeler ve karşılıklılıktır.

“Sağduyu bilgisi- kendi toplumumuz veya sosyal gruplarımız içinde nasıl yorumlar yapacağımız ve nasıl davranacağımız konusundaki ortak bilgi stokları.

Tipleştirmeler-‘bilgi stokları’ içinde inşa edilen nesnelere (ev, insan) ve deneyimleri (nefret, kâbus) ortak sınıflandırma biçimleri.

Karşılıklılık- diğerlerinin dünyayı bizim gibi görmesini sağlayan ortak kabuller... Bu üç unsur, birlikte, gündelik hayatın görünür düzenini yaratır. Bu genel kabulleri sosyalleşmeyle öğrenir, onlara uyum sağlar ve gerektiğinde onlara ilişkin algılarımızı değiştiririz.”⁸

Schutz’un bu açıklamalarına dayanarak şunları ifade etmek mümkündür; eğer ortak bilgi stokları, ortak sınıflandırma biçimleri ve ortak kabuller olmasaydı, kültür de olmazdı. Bunlar sayesinde (psikolojik bir terimle ifade edecek olursak) “pozitif transfer” (önceki öğrenilen bilgilerin yeni öğrenilenleri olumlu etkilemesi) gerçekleşmiş, bilgilerin yeni baştan öğrenilmesine gerek kalmamıştır. Bu bağlam içinde yemin etme

⁷ Martin Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, Ankara: Sentez Yayınları, 2012, 232.

⁸ Alfred Schutz, “The Phenomenology of the Social World”, akt. Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, 233.

eyleminin dini ve kültürel arka planı ele alınmıştır.

Sosyal bir olay veya olgu araştırılırken söz konusu bu olay ve olgunun geçtiği toplumsal yapı hakkında bilgi sahibi olmak araştırmacıya güç katacaktır. Nitekim bu konuda Samiye Mustafa Haşşab, İbn Haldun'un (1334-1406) araştırmacının yöntemine dair fikirlerini şöyle yorumlamaktadır: “bir araştırmacı, herhangi bir toplumu araştırmak istediği zaman o toplumun sosyal yapısını, bireylerin adetlerini ve o topluma yön veren kültürü bilmesi gerekir. Bütün bu işler araştırmacıya bilimsel ve objektif araştırma imkânı sağlar.”⁹

İbn Haldun'un yukarıdaki görüşüyle de örtüşür bir şekilde araştırdığımız toplumun yapısını, kültürünü ve adetlerini, içinde uzun yıllar yaşadığımız için yakinen bildiğimizden bu durum, yemin etme eylemine başvuran kişilerin -cambazların- seçiminde önemli rol oynadı. Bu nedenle, 2014 yılında Iğdır'da, alışverişlerinde yemine sıkça başvuran, yaklaşık 300 kişilik bir kitleden oluşmalarından dolayı da temsiliyet nitelikleri kuvvetli olan cambazlar hedef olarak belirlenmiştir.

Çalışmamızda nitel tekniklerden biri olan katılımcı gözlem tekniği kullanılarak incelediğimiz topluluğa dahil olduk ve bu topluluğun bir üyesi olarak konumuzla ilgili gözlemlerde bulunduk. Ardından on iki cambazla yapılandırılmamış görüşmeler gerçekleştirdik. Söz konusu teknik ile katılımcıların yemin etme eylemlerindeki niyetleri anlamaya ve tarafsız bir şekilde -tutumlarımızı “askıya” veya “paranteze” alarak- ifade etmeye çalıştık. Bu çerçevede, Weber'in “anlamacı”- “yorumcu” –Hermeneutik-anlayışı bize ilham kaynağı olmuştur. Onun “insan kendi niyetlerini iç gözlemle anlayabilir ya da anlamaya çalışabilir; başka insanların davranışlarının ardındaki nedenleri de ifade edilen ya da yakıştırılabilecek niyetler açısından yorumlayabilir.”¹⁰ ifadeleri araştırmamıza perspektif sağlamıştır. Tam da bu noktada araştırmamızda insanların yemin etme eylemlerinin altındaki anlam dünyasını daha detaylı ve daha özgün bir biçimde sosyolojik bir bakış açısıyla anlayıp açıklayabilmek için yukarıda ifade ettiğimiz gibi görüşme tekniğinin yanı sıra gözlem tekniği kullanılmıştır.

⁹ Samiye Mustafa Haşşab, *İslam Sosyolojisi*, trc. Ali Coşkun- Nebile Özmen, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2010, 149

¹⁰ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, 102

Çalışmamızda yemin etme eyleminin din sosyolojisi ile olan bağının yanı sıra, kültürün önemli unsurlarından olan dini referanslara da değinilmiştir. Bu bağlamda, İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflere, kısaca da olsa kamusal yeminlere ilişkin birtakım açıklamalara yer verilmiştir. Nihayetinde katılımcılarla yapılan görüşmeleri sosyolojik bir okumayla anlamaya ve yorumlamaya çalıştık. Araştırmamızdaki veriler katılımcılarla yapılan görüşmeler ve alandaki gözlemlerden elde edilmiştir. Yüz yüze ve bire bir yapılan bu görüşmelerde katılımcılar tarafından verilen yanıtlar tarafımızdan not edilmiş, bilgisayar ortamına aktarılmış, daha sonra katılımcıların her bir soruya verdikleri yanıtlar benzerlikleri bakımından gruplandırılarak sunulmuş, benzeri olmayan yanıtlar doğrudan (olduğu gibi) sunulma yoluna gidilmiş ve çözümlenmiştir.

Yeminin Anlamı

Yemin kavramını “sözü teyit”, “sözlü taahhüt” ve geleceği ilgilendiren çeşitli hususlarla ilgili “ahd-ü peyman etme” anlamında kullanabiliriz. Diğer bir deyişle yemin “aynı inanç ve değer dairesi içinde yaşayan insanların söylediği/söylemediği bir sözün ya da yaptığı/yapmadığı bir işin gerçekliğini veya gerçek dışı olduğunu kanıtlamak, kendi inanırlık veya güvenilirliklerini ispat etmek için...”¹¹ başvuru yöntemi olarak ifade etmek mümkündür. Yemin ile eş anlamlı bir kelime olarak “ant” sözcüğü ise “Tanrı’yı veya kutsal bilinen bir kişiyi, bir şeyi tanık göstererek bir olayı doğrulama”¹² anlamında kullanılır. “Literatürde kasem suretiyle yapılan üç çeşit yeminden söz edilir. Bunlar; “lağv yemini”, “gamus yemini” ve “mün ‘akit yemin”dir. Lağv yemini; yanlışlıkla doğru olduğu sanılarak yapılan yemindir. Bir kimsenin borcunu ödemediğini sanarak “borcumu ödedim” diye yemin etmesi böyledir. Gamus Yemini; geçmiş zamanda yapılmış veya yapılmamış bir iş hakkında bile bile, kasten veya yalan yere yapılan yemindir. Bir kimsenin borcunu ödemediği halde yemin ederek borcumu ödedim demesi böyledir. Mün ‘akit yemin ise yeminin terim anlamına uygun olan şekli olup, mümkün ve geleceğe ait bir konuda yapılan yemindir. Bu yemin, yapılacak bir işe

¹¹ *Yemin Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi, 2013, 188

¹² Türk Dil Kurumu, “Ant”, Erişim 2 Nisan 2015

Allah'ı şahit tutma demek olup her hâlükârda yerine getirilmelidir. Yerine getirilmezse yemin bozulmuş olur ve kefarete gerekir.”¹³

Yukarıda sözü edilen sınıflandırma önemlidir. Ancak söz konusu sınıflandırma çalışmamızda tespit edilen yemin çeşitlerini karşılamadığından bundan farklı veya buna ek olarak yeminler iki kategoride (tipolojide) ele alınmıştır. Bunlar “*Dinsel Yeminler*” ve “*Dinsel Olmayan Yeminler*” dir. **Dinsel Yeminler**; kaynağını ve/veya kutsiyetini dinden alan sözcükler, mekânlar, şahıslar, mabetler, değerler ve sembollerdir. Daha da somutlaştıracak olursak; “Allah’ın isim ve sıfatları”; “Peygamber ve Sahabe isimleri”, “Kur’an-ı Kerim”, “Kâbe”, büyük kitleler tarafından kabul gören “din büyükleri” üzerine yapılan yeminler, dinsel yeminler kapsamına alınmıştır. **Dinsel Olmayan Yeminler**; kaynağını ve/veya kutsiyetini dinden almayan mekânlar, şahıslar, mabetler, değerler ve semboller üzerine yapılan yeminlerdir. Daha açık ifade edecek olursak, insanların ölen yakınlarının adını zikrederek (*ana/ baba/ dede kabri*) yemin etmeleri; yakınlarının sağlığı (*babamın/ abimin/ dayımın başı için*) üzerine ant içmeleri; cansız ve dine ilişkin olmayan şeyler üzerine (o güneş hakkı için, o ekmek hakkı için gibi) yemin etmeleri ile kişisel değerler üzerine (namus ve şeref) yemin etmeleri, dinsel olmayan yeminler kapsamında ele alınmıştır.

Dinsel kaynaklardan bahsetmişken Türkiye’deki dini mensubiyetle ilgili durumu hatırlatmakta fayda vardır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Türkiye’de dini mensubiyetle ilgili yaptırılan bir araştırmada, insanlara hangi dine mensup oldukları sorulmuş bunun sonucunda katılımcıların %99,2si İslam dinine mensup olduğunu ifade etmiştir.¹⁴ Bu veriler, Türkiye’nin neredeyse tamamının İslam dinine tabi olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, Türkiye’de İslam’ın iki temel referansı olan Kur’an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerin insanların büyük bir kısmının yaşamında etkili olduğu söylemek mümkündür.

Kur’an-ı Kerim’de Yemin

Kur’an’ı Kerim’in çeşitli surelerinde Allah’ın (c.c.) yemin ederek insanlara seslendiği görülmektedir. Bununla ilgili olarak; Asr Suresi’nde

¹³ Ali Bardakoğlu, *İlmihal, İslam ve Toplum II*, Telif Heyeti, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 27-28

¹⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*, Ankara: 2014, 3

“*Asra Ant Olsun*¹⁵; Tin Suresi’nde “*İncire (Tin) ve zeytûna andolsun. Sinâ Dağna andolsun, bu güvenli şebre (Mekke’ye) and olsun ki*”¹⁶; Zariyat Suresi’nde “Alanları ayrılmış yıldız kümeleriyle dolu göğe andolsunki”¹⁷; Sad Suresi’nde “öğüt ve uyarı dolu Kur’an’a andolsun ki”¹⁸; Büruc Suresi’nde “addedilmiş güne (kıyamete), şahitlik edene ve şahitlik edilene”¹⁹; Saffat Suresi’nde “saf bağlayıp duranlara, zikri (Allah’ın kelamını) okuyanlara andolsun ki”²⁰ ayetleri zikredilebilir.

Bu ayetlere ek olarak, Cenab-ı Allah nefsinin arındırılanların kurtuluşa ereceklerinden bahsederken aya güneşe, geceye gündüze, yere göğe, erkeğe dişiye, nefse ve onları yaratana (kendisine) atıf yaparak andolsun demektedir. Söz konusu ayetler aşağıda zikredilmiştir.

“Güneşe ve onun aydınlığına andolsun. Onu izlediğinde Ay’a andolsun. Onu ortaya çıkardığında gündüze andolsun. Onu bürüdüğünde geceye andolsun. Göğe ve onu bina edene andolsun. Yere ve onu yayıp döşeyene andolsun. Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin arındırılan kurtuluşa ermiştir.”²¹

“Ey Muhammed! Andolsun, senden önceki topluluklara da peygamber gönderdik.”²² “Hikmet dolu Kur’an’a andolsun ki, sen kesinlikle dosdoğru bir yolda yürümek üzere gönderilmiş peygamberlerden birisin.”²³ “Andolsun biz, her ümmete, “Allah’a kulluk edin, sahte tanrılardan uzak durun” diye elçi gönderdik...”²⁴

Buradan hareketle, yemin kelimesinin Kur’an’daki kullanımını ortaya koymak için yaptığımız taramada Kur’an-ı Kerim’de 82 yerde

¹⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Kur’an”, (Erişim 7 Mart 2015), el- Asr 103/1.

¹⁶ et-Tin 95/1-3.

¹⁷ ez-Zâriyât 51/1-7.

¹⁸ Sâd 38/2

¹⁹ el-Burûc 85/12.

²⁰ es-Sâffât 37/1-3.

²¹ eş-Şems 91/1-10.

²² el-Hicr 15/10.

²³ Yâsîn 36/2.

²⁴ en-Nahl 16/36.

“yemin”; 293 yerde ise “andolsun” sözcüklerine yer verilmiş olduğu görülmüştür.²⁵ Söz konusu ifadelerin Kur’an-ı Kerim’de yaygın kullanımı konusunda şüphesiz kitaplar dolusu analizler, tahliller, yorumlar yapılabilir. Konumuz bağlamında şu ifadelerle yetinelim Allah, hitap ettiği toplumun içinde önemli görülen, bir karşılığı olan sözcüklerle kullarına hitap etmiştir. Kur’an-ı Kerim’de geçen yemine ilişkin ayetlerden hareketle insanlar arasında yemin etme davranışının ilk insanlardan beri süregelen bir olgu olduğunu, ilk yemin etme fiilinin ne zaman kiminle başlamış olduğunu söylememiz bile mümkündür. Kur’an’a bakarak yaratıklar arasında ilk yemini “Şeytan”²⁶; insanlar arasındaki ilk yemini ise Hz. Adem’in oğlu “Kabil”²⁷ etmiştir, tespitinde bulunabiliriz.

Hadis-i Şeriflerde Yemin

İslam Peygamberi Hz. Muhammed tıpkı diğer insanlar gibi sosyal yaşamın içinde var olan ve bu yönüyle toplumda olup bitenlerden haberdar olan bir tebliğciydi. Onun içinde doğup büyüdüğü, Peygamberliğini ve mesajını tebliğ ettiği yer olan Arabistan’da da yeminin kıymet ifade eden ve kullanılan bir kavram olduğunu Hadislere konu olmasından dolayı biliyoruz.

Hız. Muhammed’in yaşantısı İslam dininin pratiğe uygulanması olarak değerlendirildiğinde, Onun yemine ilişkin olarak takındığı tavır ve söylediği sözler Müslümanlar için önemlidir. Şimdi Hız. Peygamberin yemine dair sözlerinin yer aldığı hadislerden birkaçına bakalım.

İbn Ömer (r.a.) demiştir ki Resül-i Ekrem (s.a.s) şöyle buyurdu: “Allah Teâlâ, size babalarınız üzerine yemin etmeyi yasaklamaktadır. Yemin edecek kimse, ya Allah adına yemin etsin, yahut sussun. Müslim’in Sahihi’ndeki rivayetinde de: “Yemin etmek isteyen, yalnız Allah’a yemin etsin veya sussun.”²⁸ Bu hadiste görüldüğü üzere Hız. Muhammed yemine

²⁵ http://kuran.diyaret.gov.tr/kuran_meal.pdf adresine girildikten sonra ekrana Kur’an-ı Kerim meali çıkacaktır. Açılan pencerede (Ctrl + f) yaptıktan sonra açılan boşluğa “yemin” sözcüğü yazılıp tarandığında 82 adet; “andolsun” sözcüğü yazılıp tarandığında 293 adet olduğu görülecektir.

²⁶ Sad 38-82-83.

²⁷ el-Mâide 5-27-28.

²⁸ Muhyiddin en Nevevi, *Rijazü’s Salihin*, çev. M. Emin Özavşar - Bünyamin Erul, Diyanet İşleri Başkanlığı, 3/262

referans noktasında Allah tarafından bir sınırlama getirildiğini anlatmıştır. Yine söz konusu hadise dayanarak şu anlamı çıkarmak mümkündür. Eğer illa da yemin edilecekse ne “ata”, ne “ced”, ne “güneş”, ne de “ay” üzerine yemin edilmeli, ancak yemin etmek bir gereklilik hali almışsa, sadece Allah adını anarak yemin edilmelidir. Hz Peygamberin bu telkinlerinden anlaşılıyor ki Arap toplumunda da dinsel olmayan yeminler yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Buna ek olarak yeminin haklı temellere olduğu gibi; hile ve yalana dayanan bir eylem olduğunu bilen Hz. Muhammed bu konuda da muhataplarını uyarmıştır: Ebu İmame İyas İbn Sa’lebe el Harisi (r.a.) demiştir ki Resulullah (s.a.s) “Allah Teâlâ, yalan yere yemin ederek bir Müslümanın hakkını gasbeden kimseye cehennemi vacip, cenneti de haram kılar”²⁹ buyurmuştur. Bir diğer rivayete göre, bir Hadis-i Şerifte Hz. Muhammed alışverişte çok fazla yemin edilmemesi, aksi halde bu durumun yapılan işin bereketini olumsuz etkileyeceğine vurgu yapmıştır. Konuya dair Ebu Katade (r.a.) ifadesine göre, Allah Resülü (s.a.s) şöyle buyurdu: “Alışverişte çok yemin etmekten sakının, çünkü bu, size önce malı sattırır, sonra (bereketini) kaybettirir.”³⁰

Kamusal Yeminler

Tarih boyunca insanlar çeşitli durumlarda yemine başvurmak suretiyle, sözlerini teyit etmek ve sözleşmelerini kuvvetlendirmek istemişlerdir. Geçmişte ve günümüzde çeşitli meslek veya görevlerdeki insanlar topluma ya da birtakım gruplara bağlılık yemininde bulunmuşlardır/bulunmaktadırlar. Nitekim Ülkemizde kamusal görev icra eden kişilerce okunan bazı yemin metinlerinin isimleri şu şekildedir: Öğretmen yemini, hipokrat yemini, milletvekili yemini ve cumhurbaşkanı yemini.

Yemine bağlılık konusunda Montesquieu, Romalıları örnek göstermiştir. Ona göre, “Ant içmenin bu milletin gözünde öyle bir kuvveti vardı ki, hiçbir şey onları kanunlara bu olay kadar bağlayamamıştır. Romalılar içtikleri ant’a bağlı kalmak için yaptıklarını ne şan ve şeref uğrunda ne de vatan uğrunda yapmışlardır.”³¹ demiştir.

²⁹ Nevevi, *Riyazü’s Salihin- Metin ve Çeviri*, 266

³⁰ Nevevi, *Riyazü’s Salihin- Metin ve Çeviri*, 271

³¹ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, trc. Fehmi Baldaş İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998, 191

Türkiye’de resmi görev üstlenen hemen herkes, görevlerine başlamadan veya görevlerine başladıktan belli bir süre sonra yemin etmektedir. Hatta bu yemin etme eylemi, birçok yerde bir seremoni halinde gerçekleşmektedir. Bu yemin törenlerinden bazıları lokal düzeyde kalırken, bazıları ulusal medya hizmeti sunan kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla tüm Ülkeye hatta dünyaya haber olarak verilmektedir. Bu yüzden yemin mevzusu ülkemizde kayda değer bir öneme sahiptir.

Katılımcılarla Yapılan Görüşmeler

Yemin kendi içinde bir takım karşılıklı kurallar bütününe yansıtmanın yanında, ait olduğu toplumun değer yargılarını da ortaya koymaktadır. Zira üzerinde yemin edilen kavramlar ile yeminin bozulması halinde karşı karşıya gelinen güçlükler değer yargılarına göre belirlenmektedir.”³² Şimdi, araştırmamız sürecinde mülakat yaptığımız kişilerin yemine dair görüşlerine başlıklar halinde yer verilmiştir.

Yeminin Anlamı ile Tanımına Dair Görüş ve Bulgular

Yemin sözcüğünden ne anlaşıldığını öğrenme amacıyla katılımcılara “*Sizce yemin nedir?*” sorusu sorulmuş, verilen yanıtlar gruplandırılarak aşağıda ifade edilmiştir.

“Allah adını anmaktır”, “inançtır”, “Allaha inanmaktır”, “kişilerin birbirini inandırmasıdır”, “Allah adına söz vermektir”, “bir şey söylerken Allah’ın adıyla demektir. Yani Allah’ı şahit tutmaktır”, “bir şeye birini inandırmak için içilir (edilir)”, “zor duruma düşünce insanın Vallahi demesidir”, “dürüst olduğunu kanıtlamak için Allah adını söze katmaktır”, “insanların birbirini inandırma sözüdür.”

Yemine dair yapılan yukarıdaki tanımları tek tek ele alıp irdedeğimizde “*Yemin Allah adını anmaktır.*” cümlesinden hareketle yeminin kabul görebilmesi için Allah lafzının söz konusu ifadeler içinde geçmesi gerektiği anlamını çıkarabiliriz. “*Yemin inançtır, Allah’a inanmaktır, kişilerin birbirini inandırmasıdır.*” tanımında, yeminin inandırma sözü olduğu ve bunun da Allah ismini telaffuz etmekle mümkün olduğunu söylemek mümkündür. Allah lafzının geçtiği sözcüklere müracaat edildiğinden bu ifade, dinsel yeminler kapsamında değerlendirilebilir. Aynı zamanda bu tanımlamada bir başka anlam daha ön plana çıkmaktadır ki o da, yemin

³² *Yemin Kitabı*, ed. Naskali, 189

sözcüklerinin dinsel referanslara dayandırılarak kullanılması durumunda insanların daha fazla ikna olduğu, sözleşme veya anlaşma sağlamada söz konusu yeminlerin son derece işlevsel bir rol oynadığıdır.

“Yemin, Allah adına söz vermektir.” tanımını anlamaya ve yorumlamaya çalıştığımızda şunları söylemek mümkündür: Yemin sözcüğü veya sözcükleri insanlar arasında bir uzlaşma ve sözleşme aracı olarak kullanılmaktadır. İnsanlar yemin ederek bir kararda kalacakları hususunda muhataplarına “kutsal olan” bir varlığı (bu tanımda Allah’ı) referans göstererek birbirlerine güven veya güvence vermeye çalışmaktadırlar ki bu durumun muhatapı iknada işlevsel bir yol ve sonuç alıcı bir strateji olduğu gözlemlenmiştir.

“Yemin bir şey söylerken Allah’ın adıyla demektir. Yani Allah’ı şabit tutmaktır.” şeklindeki yanıt; menfaatlerin söz konusu olduğu ticari pratikte buna ne derece uyulduğu bir problem olmakla birlikte, yemin cümlesine Allah’ın adının katılmasıyla yemine güçlü bir anlam yüklendiği ve bu sebeple muhataba işlenen fiilde yalan ve hileye yer verilmediği şeklinde yorumlanabilir.

“Yemin, bir şeye birini inandırmak için içilir (edilir).” şeklindeki tanıma gelince, bu tanımla ilgili şöyle bir yorumda bulunabiliriz. İnsanlar, etkileşim içinde oldukları muhataplarını ikna etmek için çoğu zaman sözlerini temellendirmek ve teyit etmek zorunluluğu hissetmektedirler. Söz konusu olan bu inandırma ve temellendirme girişimi, bazen somut delillere, bazen de yemin gibi enstrümanlara başvurulmak suretiyle yapılmaktadır. Buna ilaveten iletişim esnasında insanların inandırıcılık noktasında zaman zaman zor duruma düştükleri, bir çıkış yolu aradıkları ve sonunda çoğunlukla yemine başvurduklarını ifade etmek mümkündür. *“Yemin, zor duruma düşünce insanın Vallabi demesidir.”* şeklindeki tanım ile *“yemin, inandırıcı olmak için Vallah demektir”* şeklindeki tanım bu çerçevede yorumlanabilir.

“Yemin nedir?” sorusuna karşılık verilen yanıtlardan bir diğeri ise *“yemin, dürüst olduğunu kanıtlamak için Allah adını söze katmaktır.”* şeklinde olmuştur. Bu tanım, insanların sözlerinin doğruluğuna veya alışverişlerinde dürüst davrandıklarına muhataplarını inandırmak için sözlerine, Allah lafzını katma yolunu tercih ettiklerini göstermektedir.

Sonuç olarak, yeminin anlamı konusunda insanlar arasında tam bir uzlaşma sağlanamadığı halde öne çıkan husus, insanların büyük bir kısmının inandırıcı olmak ve karşı tarafa güven vermek için yemine

başvurmalarıdır. İnsanların bir kısmının yemine ilişkin tanımlamalarda etik temelli; diğer bir kısmının ise teolojik (dini) temelli göndermelerde bulduklarını söylemek mümkündür.

1. Yemin Türlerine Dair Bulgular

Cambazların yemin ettiklerine tanık olmakla birlikte bu durumu bizzat ifade etmelerini sağlamak için kendilerine “*Günlük yaşamınızda yemin eder misiniz?*” sorusunu yöneltilmiş. Yanıtlar irdelendiğinde niceliksel olarak neredeyse tamamına yakını (on iki kişiden onu) “*evet, yemin ederim*” yanıtını verdikleri görülmüştür.

Sosyal yaşamda kullanılan yeminlerin tespitine yönelik olarak katılımcılara; “*Yemin ediyorsanız nasıl yemin ediyorsunuz. Yani yemin ederken ne dersiniz?*” Sorusu sorulmuş ve buna karşılık katılımcıların verdikleri yanıtlar aşağıda “*Dinsel Yemin Sözcükleri veya Sözcük Grupları*” ile “*Dinsel Olmayan Yemin Sözcükleri veya Sözcük Grupları*” şeklinde iki başlık altında gruplandırılarak ifade edilmiştir.

1.1. Dinsel Yemin Sözcükleri veya Sözcük Grupları

Dinsel yemin sözcükleri; “*Vallahi*”, “*Vallab*”, “*Allah’a ant olsun*”, “*Allah şahittir ki*”, “*Peygamber adı için*”, “*Peygamber pazarı*”, “*Resulü Ekrem’in hayrı için*”, “*Kur’an hakkı için*”, “*Kur’an’a yemin ederim ki*”, “*imam hakkı için*”, “*on iki İmam hakkı için*”, “*H. Abbas hakkı için*”, “*gittiğin Meşbet hakkı için*”, “*gittiğim Meşbet hakkı için*”, “*Ehli Beyt hakkı için*”, “*Hani Baba kabri için*” şeklindeki ifadelerdir.

Konumuz bağlamında vurgulamamız gereken önemli bir husus, İğdır’da yaşayan Caferi mezhebi mensuplarının Şafii mezhebi mensuplarından farklı olarak yemine referans ettikleri şahıs ve mekânlardır ki bunlar; “*12 imam hakkı için*”, “*H. Abbas Hakkı için*”, “*İmam hakkı için*”, “*gittiğin Meşbed hakkı için*” ya da “*gittiğim Meşbed hakkı için*” şeklinde olan yemin ifadeleridir. Bu yeminler, kaynağını daha ziyade Caferi mezhebi geleneğinden almaktadır. Bu durum aynı zamanda, “verili bir dinsel düşünceler içindeki, kendinden geçme ya da saygı duygusu uyandıran şeyler anlamındaki “kutsal”ın³³ dindar insanların sosyal ve ticari yaşamındaki önemini gözler önüne sermektedir.

³³ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, haz. Hüseyin Özel - Cemal Güzel Ankara: Ayraç Yayınları, 2000, 631

İmamlık, Şii geleneğinin yaşadığı İslam coğrafyasında dini terminolojide yer etmiş olan ve bilinen bir realitedir. On iki imam, Şii dünyasının “*en saygın ve en yüce kişilerinden oluşmaktadır.*” Bunun yanı sıra Irak’ta bulunan Kербela şehri ile İran’da bulunan Meşhed şehri sözü edilen geleneğin sembol mekânlarındandır. Tüm bunlardan ötürü Şiilikte kutsal kabul edilen şahıs ve yerler iletişim esnasında sözü teyit ya da söze kuvvet katmak amacıyla yemine referans edilmektedir.

Diğer taraftan yörede Şafii mezhebi mensuplarının Caferi mezhebi mensuplarından farklı olarak yemine referans ettikleri önemli biri vardır ki o şahıs “*mutasavvıf*”, “*şeyb*”, “*molla*” olarak bilinen Ahmed-i Hani (1650-1707), diğer adıyla Hani Baba’dır. Bahse konu bu şahsın türbesi Ağrı Doğubayazıt’ta İshak Paşa Sarayı’nın yakınında bulunmakta ve yöre halkı tarafından söz konusu türbe sıklıkla ziyaret edilmektedir.³⁴

Gerek on iki imam, gerekse Ahmed-i Hani gibi kişiler üzerine yapılan yeminlerle ilgili şu hususların altını çizmek gerekmektedir. “Kutsallık atfedilen kişi üzerine yemin edildiği zaman ilgili kişinin insanlık için değerine işaret edilmiş olunmaktadır. Aslında ilgili kutsiyet, asıl yaratıcı olarak kabul edilene ulaşma yolunda bir aracı olarak görülür ve onun yaratıcı nezdinde de önemsendiğine de dikkat çekilmiş olmaktadır.”³⁵

Sonuç olarak, alanda yaptığımız gözlem ve görüşmeler İğdır’da kullanılan yemin sözcüklerinin tercihi veya seçiminde, bireylerin bağlı oldukları mezhepsel inançlar ve farklılaşan değerlerin etkili olduğunu göstermiştir. Diğer bir ifadeyle, kişilerin yemin sözcüklerini seçmelerinde mensubu oldukları mezheplerin izlerine rastlamak mümkündür.

1.2. Dinsel Olmayan Yemin Sözcükleri veya Sözcük Grupları

Dinsel olmayan yemin sözcükleri; “*yemin ediyorum*”, “*namus sözü*”, “*arkadaş sözü*”, “*eski adamların sözü*”, “*başım için*”, “*başın için*”, “*çocuklarımla başı için*”, “*babamın başı için*”, “*ölümü gör*”, “*anamın kabri için*”, “*babamın kabri için*” şeklinde olan ifadelerdir.

Bu ifadelerden “yemin ediyorum” sözü, her ne kadar “kutsal” olan sözcükleri çağrışırsa da burada neyin yemine referans yapıldığı açık olmadığından dinsel yeminler kapsamına alınmamıştır. Bunun yanı sıra,

³⁴ Ensonhaber, “Ahmed-i Hani Kimdir”, Erişim 24 Ocak 2019

³⁵ *Yemin Kitabı*, ed. Naskali, 205

her ne kadar bireylerin “*anası, babası, cediti, yakınlarının kabirleri*” gibi ifadeler, söz konusu kişiler için kutsal kategorisinde değerlendirilse de yemine konu olan bu şahıslar, önemini doğrudan dini statülerinden almadıklarından dinsel olmayan yeminler kapsamında değerlendirilmiştir.

Diğer taraftan, “*ced, ata, yakın adını anarak yemin etme*” eylemi İslam inancı açısından da uygun görülmemiştir. Nitekim konuyla ilgili olarak, daha önce de vurguladığımız üzere Hz. Muhammed şöyle demiştir: “*Cenab-ı Hak babalarınız adına yemin etmeyi yasaklamıştır. Her kim illa yemin edecekse Allah adına yemin etsin, aksi takdirde sussun.*” Bu ifadelerle göre, dinsel açıdan sadece Allah adına yemin edilmesi gerektiği açık olmasına rağmen, toplumda ata, ced, akraba, güneş, ekmek, kabir gibi dinsel olmayan kişi, nesne ve semboller üzerine yemin etme davranışların yaşam bulması, kültürün yapı haline geldiğinin bir göstergesidir.

Yemin Etme İhtiyacının Arka Planına Dair Görüş ve Bulgular

Araştırmamız bağlamında yemin etme eyleminin arka planında yatan sebeplerin ne olduğunu tespit etmek için katılımcılara “*Niçin yemin etme gereği duyuyorsunuz?*” sorusunu yöneltmiş. Buna karşılık verilen yanıtlar; “*Alışkanlıktan ötürü yemin ederim*”, “*İnsanları inandırmak için yemin ederim.*” şeklinde olmuştur.

Bu ifadelerden hareketle sosyal yaşamda insanların ya spontane olarak veya karşı tarafı ikna etme (inandırma) sebebiyle yemine başvurduklarını söyleyebiliriz. Konuya ilişkin söylenebilecek bir diğer husus, insanların birçok eyleminin rasyonel temelden yoksun, psikomotor davranışlar nevi’inden yapılageldiğidir. Bu durum Weber’in geleneksel eylem ifadesiyle de örtüşmektedir. Ona göre, düşünmeden ve alışkanlıkla yapılan eylemler bu türdür. Bu tür eylemler, gerekçe olarak ‘hep yapılmış olduğu için uygun kabul edilmesi gerektiği’ temeline dayanır. Eylem türleri bir rasyonellik ve irrasyonellik skalasında sıralandırılır.³⁶

Sonuç olarak, toplumsal yaşamda insanların çoğunlukla düşünmeden, alışkanlık sonucu ve muhatabı ikna etme düşüncesiyle yemine başvurduklarını, çevrelerinde hep yapılmış olduğu için sosyalleşme sürecinde kazanılan bir eylem olduğunu söylemek mümkündür.

³⁶ Weber, *Sosyoloji Yazıları*, 103

Yemin Etme ve İkna İlişkinine Dair Görüş ve Bulgular

Katılımcıların ifadelerinden yeminin bir ikna aracı olarak kullanıldığını anlamak mümkündür. İkna etme veya ikna olma bir hususta konsensüs sağlama olarak da ele alınabilir. Türk Dil Kurumu'na göre konsensüs kelimesi “uzlaş”, “mutabakat”, “uyuşma” anlamlarına gelmektedir.

İnsanlar günlük işlerinde iletişim içinde oldukları bireylerle çoğu kez çatışma, uzlaşmama veya anlaşmama durumu yaşamaktadırlar. Ülkemizde iletişim esnasında söz konusu olan ihtilaf veya çatışmayı çözmek ve konsensüs sağlamak için insanların çoğu kez yemine başvurdukları bir realitedir. Daha önce rakamsal karşılığını verdiğimiz gibi tamamına yakını Müslüman olan toplumumuzda İslam dini en önemli ortak paydalarından birini oluşturmaktadır. Bu dine inanan insanlar için “Allah”, “Peygamber” ve “Kur’an” gibi dinsel ifadeler çatışma veya anlaşmama durumlarında, konuşulan cümleler içinde, yemin sözcükleriyle birlikte kullanılmakta ve uzlaşının sağlanmasında önemli işlev görebilmektedir.

Diğer taraftan dini referanslara dayanmayan, ancak geleneksel ve kültürel olarak toplumumuzda bir değer ifade eden yemin sözcükleri de söz konusudur. Bunlar da tıpkı dinsel yeminlerde olduğu gibi bahse konu iletişimde önemli rol üstlenebilmekte ve yapıcı işlev görebilmektedir. Bu yemin sözcüklerinin neler olduğuna ve iletişim esnasında ne kadar ikna edici olduğuna daha önce değindik. Ancak hangi tür yeminlerin daha ikna edici olduğunu tespit etmek için katılımcılara; “*dinsel (yani Allah, Peygamber, Kur’an ifadelerinin geçtiği) yeminler mi, yoksa dinsel olmayan (baba, abi, dayı gibi ifadeler) yeminler mi sizce daha çok ikna etmektedir?*” sorusu yöneltilmiştir.

Alınan yanıtlara göre, katılımcıların büyük bir kısmı dinsel yeminlerin; çok az bir kısmı ise, dinsel olmayan yeminlerin kendileri için daha çok ikna edici olduğunu ifade etmişlerdir. Bu yanıtlar içinde ilginç olanı her iki yemin türünün de kendileri için ikna edici olduğunu ifade eden katılımcıların niceliksel olarak dinsel yeminleri savunanlara yakın olmasıdır. Diğer bir ifadeyle hem dinsel yeminleri, hem de dinsel olmayan yeminleri önemseyen, anlamlı gören ve ikna edici bulan çok sayıda katılımcı olmuştur. Bu bilgilerden hareketle yeminin bağlayıcılığı ve ikna ediciliğinde hem dini, hem de kültürel unsurların etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Yazılı Sözleşme Sözlü Sözleşmeye Dair Görüş ve Bulgular

Alanda yaptığımız çalışma vetiresinde iletişim kurduğumuz birçok insanın “*eski adamların sözü*” ifadesini kullandıklarına şahit olduk. Bundan neyi kastediyorsunuz sorusunu yönelttiğimizde “*eskiden insanların sözü senetti, ayrıca bir yazılı senete gerek yoktu. İnsanlara güven vardı. Şimdi herkes çıkarıcı olmuştur*” tarzında yanıt verdiklerine şahit olduk. Bu durum, sosyolog Ferdinand Tönnies’in (1855- 1936) *gesellschaft* (toplum veya birlik) tipolojisini çağrıştırmaktadır. Tönnies bu terimi, modern kent hayatının görünüşte kişisellikten-uzak, yapay ve geçici ilişkilerini anlatmak için kullanmıştı. Ticaret ve sanayi kişinin başkalarıyla olan ilişkilerinde daha hesaplı, daha rasyonel ve kendi çıkarına yönelik bir yaklaşım içinde olmasını gerektirir³⁷, yanı sıra Akılsal Seçim Kuramcılarının dediği gibi “insanların ödül getirici eylemleri tekrar ettiklerini, bu gibi ödüllerle bir arada düşündükleri uyarıcılara cevap verdiklerini ve eşyaya verdikleri değerlere göre davrandıklarını”³⁸ söylemek mümkündür.

Bu açıklamalardan, insanların modern çağın ruhuna uygun davrandıklarını söyleyebiliriz. Bu ruh, bireyciliğin ve menfaate dayalı ikincil grup ilişkilerin öne çıktığı, bencilliğin merkezde olduğu ve kazanma dürtülerinin zirveye ulaşma hali olarak tanımlanabilir. Bu anlayışla örtüşecek bir biçimde Sosyolog Durkheim; modernleşme ile birlikte artan ekonomik bireyciliğin “anomi”, “bencillik”, “ahlaki yozlaşma” ve “sosyal çözülme” gibi bireysel ve toplumsal sorunlara yol açacağını³⁹ Bu anlayış beraberinde birtakım ahlaki, psikolojik ve sosyal sorunlar doğurmuştur ki -tamamına olumsuz anlam yüklememekle birlikte- bunların başında güvenin yerine güvensizlik; diğerkâmlığın yerine bencillik; sözün yerine senedin geçmiş olmasıdır.

Modern dönemin sosyal ilişkileri bu minvaldeyken Iğdır’daki cambazların uzun vadeli ticari alışverişlerini nasıl gerçekleştirdiklerini öğrenme amacıyla kendilerine “*Uzun vadeli yaptığımız alışverişlerde kriter (ölçü)*

³⁷ Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, 60

³⁸ Wallace - Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, çev. Leyla Elburuz - M.Rami Ayas, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2012, 420

³⁹ İsa Kuyucuoğlu, “Sosyolojinin Kuruluşunu Etkileyen Düşünce Akımları ve Klasik Sosyolojide Yöntem Tartışmaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/36, Şubat 2015, 680.

olarak neye bakarsınız? (yani uzun vadeli satışlarımızda senet mi imzalarsınız, yoksa yemin ederek sözleşmiş oluyor musunuz?)” sorusu yöneltilmiştir.

Bu soruya katılımcıların tümüne yakını “ölçü, kriter olarak senet imzalarım” cevabını vermişlerdir. Çok az bir kısmı ise, “tanıdık, bildik biri olması şartıyla senet imzalamadan da satış yapılabilir.” cevabını vermiştir.

Yanıtlar irdelendiğinde; insanların büyük çoğunluğunun rasyonel davranarak çağın ruhuna, bireysel faydaya ve çıkar temelli motivasyonlara uygun enstrümanlarla alışverişlerini noktalandıkları ve bu çerçevede de borçların ödenmemesi durumunda hak talep edebilecekleri yazılı sözleşme (senet imzalatılmak suretiyle) yaptıkları, dolayısıyla paraları veya sattıkları hayvanları için güvence sağlamayı ve tüm bu saiklerden ötürü de sözlü sözleşmelerden ziyade, yasaya dayalı yazılı sözleşmeyi tercih ettiklerini söylemek mümkündür.

Herhangi bir resmi işleme gerek duymaksızın vadeli ticareti mümkün kılan hususun, insanların çevrelerinde güvene dayalı biriktirdiği insanlar ve toplumsal saygınlıklarıyla doğrudan ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bu durum, Coleman’ın “sosyal sermaye” yaklaşımıyla da örtüşmektedir. Ona göre, “toplumsal sermaye üretken faaliyeti kolaylaştırır. İçinde itimadın ve güvenin yaygın olduğu bir topluluk buna sahip olmayan benzer bir topluluktan çok daha fazla şey başaracaktır.”⁴⁰

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırmamızda elde edilen bulgular bağlamında insanları yemin etmeye iten belli başlı nedenlerin; muhatabı ikna etme çabası, alışkanlık, amaca ulaşma arzusu, insanların birbirine dürüstlük mesajı vermek istemeleri, birine bir şeyi inandıramama durumu olduğu görülmüştür.

Mezhepsel farklılıkların kutsallara referansta ve yemin sözcüklerinin seçiminde etkili ve önemli olduğu görülmüştür.

Dinsel yeminlerin, dinsel olmayan yeminlere göre çok daha ikna edici olduğu görülmüştür.

Ticarette gerçekleşen uzun vadeli alışverişlerde yazılı sözleşmelerin

⁴⁰ Ruth -Wallace, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, 489-490

daha itibar gördüğü saptanmıştır.

Alışveriş esnasında daha çok karşı tarafı ikna etmenin bir gereklilik olduğu zamanlarda yemine başvurulduğu görülmüştür.

Yemin ifadesi olarak tercih edilen sözcüklerin seçiminde sadece Müslümanların “kutsal” kabul ettiği dinsel referanslı özel terimler değil, aynı zamanda seküler temellere dayalı kelimelerin de seçildiği, bir başka deyişle insanların iletişim esnasında hem dinsel hem de dinsel olmayan yemin sözcüklerini çeşitli sebeplerle kullandıkları görülmüştür.

Maddi ve manevi çıkarların bireylerin yemin etme davranışlarını belirlediği saptanmıştır.

Müslümanların bir kısım yemin ifadelerini hem kutsal olarak gördükleri Kur’an’dan hem de içinde yaşadıkları ve sosyalleştikleri toplumdan öğrenmiş oldukları sonucuna varılmıştır.

Son olarak, bu çalışma çerçevesinde bir öneride bulunmak gerekirse belki şu öneri anlamlı olacaktır: Ülkemizde kamusal görev icra edecek olan Müslümanların göreve başlamadan önce kutsal kitapları olan Kur’an-ı Kerim üzerine, Müslüman olmayanların ise kendi kutsalları - neyse onun- üzerine yemin etmeleri halinde bu durumun yemin eyleminin ikna ediciliğine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Bardakoğlu, Ali. *İlmihal, İslam ve Toplum II*, Telif Heyeti. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*. Ankara: 2014.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Kur’an”. (Erişim 7 Mart 2015). <http://kuran.diyaret.gov.tr/Kuran>
- Ensonhaber. *Ahmed-i_Hani Kimdir*. Erişim 24 Ocak2019. <https://www.ensonhaber.com/biyografi/ahmed-i-hani-kimdir>
- Fichter, Joseph. *Sosyoloji Nedir*. çev. Nilgün Çelebi. Ankara: Atilla Kitapevi, 1996.
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. haz. Hüseyin Özel - Cemal Güzel. Ankara: Ayraç Yayınları, 2000.
- Haşşab, Samiye Mustafa. *İslam Sosyolojisi*. çev. Ali Coşkun - Nebile Özmen. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2010.
- Kuyucuoğlu, İsa. “Sosyolojinin Kuruluşunu Etkileyen Düşünce Akımları ve Klasik Sosyolojide Yöntem Tartışmaları”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/36 (2015), 679-687.
- Montesquieu. *Kanunların Rubu Üzerine*. çev. Fehmi Baldaş. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998.
- Nevevi, Muhyiddin. *Riyazü’s Salihin* (Metin ve Çeviri). çev. M. Emin Özavşar - Bünyamin Erol. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016.
- Slattery, Martin. *Sosyolojide Temel Fikirler*. Ankara: Sentez Yayınları, 2012.
- Solmaz, Bünyamin – İhsan Çapçioğlu. *Din Sosyolojisi Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. Konya: Çizgi Yayınları, 2006. <https://www.etimolojiturkce.com>
- TDK, Türk Dil Kurumu. “Cambaz”. Erişim 15 Nisan 2015. <http://tdk.gov.tr>
- TDK, Türk Dil Kurumu. “Ant”, Erişim 15 Nisan 2015. <http://www.tdk.gov.tr>
- Türkçe Etimolojik Sözlük. “Cambaz Nedir?”. Erişim 28 Ocak 2019.

Weber, Max. “Sosyoloji Yazıları”. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

Wallace, Ruth - Alison Wolf. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. çev. Leyla Elburuz
- M.Rami Ayas. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2012.

Yemin Kitabı. ed. Emine Gürsoy Naskali. İstanbul: Kitabevi, 2013.